

Олонхо – оёону сизэрдээх майгыга иитии төрдө. Олонхо иитэр күүһэ.

Олонхо иитэр-үөрэтэр өрүттэрин наардааһын уопут тэнинэн кэлэр. Олонхоҕо да көстөрүн курдук, саха айылҕа оёото буоларын быһыытынан, аһыныгас буолар. Онон, биир иитэр ньымата аһыныгас буолууга сытар. Иккиһинэн, сатабыла, дьоёура, билиитэ-көрүүтэ суох киһи, бухатыыр хотторор-хоргутар, онон үөрэҕи ылыныыга, дьулуурдаах буолууга үөрэтэр. Ханнык да ыксаллаах түгэннэ бухатыыр өйдөөхтүк сыһыаннаһан улуу дьыаланы онорор, орто дойду дьонун көмүскүүр, харыстыыр, онон анардас күүһүнэн эрэ буолбакка, өйгүн эмиэ туһаныахтааххын диэн иитэр. Дьахтарга, ийэҕэ сылаас сыһыаннааһын көрдөрөр, кинилэри быһыыыр, харыстыыр, онон кэрэ анары араначчылыырга үөрэтэр. Саха ыал буолууга улахан суолтаны уурарын курдук, ыал буолуу - норуот инники кэскилэ диэн олонхо иитэр-үөрэтэр. Олонхо биир улахан иитэр күүһүнэн тыл күүһэ буолар. Тыл баар буоллаҕына норуот баар. Төрөөбүт тылбытынан иитиллэн ийэ күүстээх буолуохпут диэн иитэр. Ити кэннэ өбүгэ сизэрин-туомун тутуһарга, алгыһы үөрэтэргэ ыйан-кэрдэн биэрэр. Ону тэнэ хас биирдии уруокка сылтан сыл элбэх интэриэһинэй ырытыы оноһуллар, түмүк тахсар, толкуй үөскүүр. Ол курдук олонхо экологической иитиини биэрэр.

Онон, бүгүнгү үлэм тиэмэтэ: Олонхо көмөтүнэн экологической иитиини тэрийии.

Сыала: Олонхоҕо өлбөт мэнэ уу билигин олох экологической кыһалҕатын таарыйар.

Соруктар:

1. С.С. Борогонская - Эрчимэн Бэргэн олонхотугар өлбөт мэнэ уу оруола;
2. Оёону экологической кыһалҕалары буларга, өйдүүргэ, кэмигэр көмө онорорго үөрэтии.

Үлэ тоёоостооёо, сонуна: Олонхо көмөтүнэн экологической проблемалары быһаарар сана өйдөөх, толкуйдаах дьону иитэн таһаарыы.

Эрчимэн Бэргэннэ өлбөт мэнэ ууну ким, туох биэрэрий? диэн уругу сағалыбыт. Айылар кыталык кылынан ытталлар. Ол аата тыыннаах онорор уу Айыларга эрэ баар буоллаҕа... Онтон тоёо кыталыгынан ыттылар? Кыталык - сахаҕа ытык көтөр буолар, бэл кыыл диэн киниэхэ сүгүрүйэритин көрдөрөн бөдөнсүтэн ааттыбыт. Кыталык ағалбытын Айыы бухатыыра эрэнэн ылар. Иккистээн тыын ылан Айыы дьонун, орто дойду дьонун туһугар киирсэн абааһы бухатыырын кыайар-хотор.

Оттон күн бүгүн, уу - эмиэ тыын кыһалҕабыт диибит. Баһаалыста, быһаарын. Уута суох - айылҕа суох. Айылҕата суох - киһи суох. Ууну киттитиэ суохтаахпыт. Ууну, айылҕаны харыстыахтаахпыт. Күөл, өрүс, үрэх тула мастар кэрдилииэ суохтаахтар. Харыстыыр маһа, ото суох күөл уута уолан, айылҕа айгырыырын, мөлтүүрүн өйдөөхтээхпит.

Биһиги айыларбыт күүһэ – бу биһиги айылҕабыт буоларын өйдөөхтээхпит. Олонхо бухатыырын курдук тыыннаах хаалар туһуттан, иһэр ыраас уубутун харыстыахтаахпыт.

Биһиги улуу олонхобут өлбөт мэнэ уу, тыыннаах уу - бүттүүн киһи-аймах өлбөт, сүппэт суола буолар диэн ыйа сылдыар эбит.

Хайдахтаах курдук мындыр өбүгэбит кэнчээри ыччатыгар биир өлбөт-сүппэт суолун олонхотугар ыйан биэрбитий?! Ааҕааччы эрэ сөбөр, махтайар.

Оттон сир-дойду үрдүнэн, билигин, ханнык кыһалҕалары көрөбүтүй?

Сайын аайы баһаардар буолаллар. От-мас, Аар айылҕа умайан, сир хайдан күөллэр уолаллар, сүтэллэр.

Иһэр уубут састааба нуормаҕа эппиэттээбэт.

Тыынар салгыммыт киттийэр.

Киһи сэриини тэрийэр, айылҕаны алдьатар.

Ол иһин Айылҕа киһиэхэ кыһыһар, ол аата Айылар кыһыһараллар диэн өйдөөхтээхпит.

Ол иһин айылҕа эппиэтин баһаарынан, элбэх уунан, араас ыарыынан дьон олоғун алдьатар, өлөрөр-өһөрөр. Ол туһунан үгүс айымньыга да ааҕабыт. (С. Борогонская «Улуу Ильмень»).

Онон, олонхоҕо Орто дойду дьоно Айыларга сүгүрүйэн, кинилэртэн көрдөһөн олоһууларын

умнуо суохтаахпыт. Ол курдук махтанан, көрдөһөн, айылҕаҕа харыстабыллаахтык сыһыаннаһан олоруохтаахпыт.

Оҕо саастан экология бэйэбит тиэргэммитигэн, бэйэбитигэн саҕаланарын чуолкайдык өйдүөхтээхпит.

Кини олоҕор саамай сүрүн күүс уу буоларын чопчу өйдүөхтээхпит. Уу – кинини тыыннаах онорор күүстээх.

Сергей Борогонская «Эрчимэн Бэргэн» олонхотугар өлбөт мэнэ уу билинни олох экологическай кыһалҕатын таарыйар.

Оҕону сизэрдээх майгылаах, олоххо бэлэмнээх, билинни олох кыһалҕаларын (проблемаларын) өйдүүр, быһаарсар кыахтаах кинини иитиһэр.